

Ustawa z 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej

(t.j. Dz.U. z 2017 r. poz. 697; zm.: Dz.U. z 2017 r. poz. 1292)

Dla dobra dzieci, które potrzebują szczególnej ochrony i pomocy ze strony dorosłych, środowiska rodzinnego, atmosfery szczęścia, miłości i zrozumienia, w trosce o ich harmonijny rozwój i przyszłą samodzielność życiową, dla zapewnienia ochrony przysługujących im praw i wolności, dla dobra rodziny, która jest podstawową komórką społeczeństwa oraz naturalnym środowiskiem rozwoju, i dobra wszystkich jej członków, a w szczególności dzieci, w przekonaniu, że skuteczna pomoc dla rodziny przeżywającej trudności w opiekowaniu się i wychowywaniu dzieci oraz skuteczna ochrona dzieci i pomoc dla nich może być osiągnięta przez współpracę wszystkich osób, instytucji i organizacji pracujących z dziećmi i rodzicami – uchwała się, co następuje:

Dział I. Przepisy ogólne

Art. 1. [Zakres przedmiotowy]

Ustawa określa:

- 1) zasady i formy wspierania rodziny przeżywającej trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych;
- 2) zasady i formy sprawowania pieczy zastępczej oraz pomocy w usamodzielnianiu jej pełnoletnich wychowanków;
- 3) zadania administracji publicznej w zakresie wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej;
- 4) zasady finansowania wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej;
- 5) zadania w zakresie postępowania adopcyjnego.

Powiązania z innymi przepisami:

- KRO,
- WykPrDzieciK,
- Konstytucja RP,
- działy II, III, IV, V, VI, VII WspRodzU.

1. Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej wprowadza wiele nowych rozwiązań w zakresie szeroko rozumianej polityki rodzinnej państwa. Dotychczasowe podstawy prawne oraz podstawowe zasady funkcjonowania polskiego systemu z zakresu wspierania rodziny i pieczy nad dzieckiem regulowały głównie następujące akty prawne: Konstytucja RP, WykPrDzieciK, KRO, PomSpołU oraz wiele aktów wykonawczych.

2. Ustawa o pomocy społecznej zawierała wprawdzie przepisy regulujące podstawowe kwestie związane z organizacją opieki nad dzieckiem i rodziną oraz wskazywała na potrzebę pracy z rodziną biologiczną i rozwój rodzinnych form opieki, ale nie tworzyła mechanizmów, które pozwoliłyby zbudować spójny system wspierania rodziny i opieki nad dzieckiem i rodziną.

Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej w sposób kompleksowy reguluje problematykę wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej, w tym działania profilaktyczne skierowane do rodzin zagrożonych dysfunkcją lub przeżywających trudności, buduje mechanizmy pracy z rodziną dziecka, organizuje system pieczy zastępczej oraz zajmuje się problematyką usamodzielnień pełnoletnich wychowanków pieczy zastępczej. Powołano do życia nowe struktury i nowe zawody zdystansowane do struktur pomocy społecznej, choć czasami powiązane z nimi.

Ważne

Należy podkreślić, że obie ustawy (PomSpołU i WspRodzU) mają ten sam fundament aksjologiczny w postaci idei praw człowieka i zasady pomocniczości. Obie akcentują reintegrację rodziny wychowanka jako nadrzędny cel pieczy zastępczej. Przesądza to o tożsamy dla obu ustaw regułach stosowania przy interpretacji przepisów wykładni celowościowej, do której odwołujemy się wówczas, gdy wykładnia językowa, od której prawnik rozpoczyna swą pracę, nie daje jednoznacznych rezultatów albo daje rezultaty absurdalne.

3. Równoległe do zmian w prawie o pomocy społecznej następowały zmiany w KRO. Kodeks rodzinny i opiekuńczy jest szczególnie ważny, ponieważ wszelkie regulacje zawarte w WspRodzU mają swój pierwotny kontekst w przepisach o stosunkach między rodzicami a dziećmi (art. 87–113⁶ KRO).

Zadania administracji w zakresie wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej podzielone zostały pomiędzy różne organy, tym samym wyznaczając zakres ich działania. Konkretnie określone rzeczowo zadanie powierzone zostaje do wykonania wskazanemu podmiotowi administrującemu. W zależności od rodzaju zadania będzie to organ administracji rządowej centralnej (Rada Ministrów, minister właściwy do spraw rodziny) lub terenowej (wojewoda), jednostka samorządu terytorialnego (gmina, powiat oraz samorząd województwa) lub podmiot prywatny, któremu organy JST zleciły realizację niektórych zadań wymienionych w WspRodzU. Ograniczając dalsze uwagi do działań JST, wskazać należy, jak powyższe zagadnienie przedstawia się z punktu widzenia podmiotowego. W odróżnieniu od zadań powierzonych organom administracji rządowej, w JST zadania te wykonywane mogą być nie tylko przez organy samorządu terytorialnego, lecz także samorządowe jednostki organizacyjne. Ustawodawca postanowił, że

zadania z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej są realizowane zgodnie z zasadą pomocniczości, zwłaszcza gdy przepisy WspRodzU przewidują możliwość zlecania realizacji tych zadań przez organy JST. W tym stanie prawnym przyjąć należy, że powyższe zadania powinny być wykonywane na najniższym z możliwych szczebli władz publicznych.

4. W myśl art. 72 ust. 2 Konstytucji RP dziecko pozbawione opieki rodzicielskiej ma prawo do opieki i pomocy władz publicznych. Również WykPrDzieciK (art. 20) podkreśla, iż dziecko pozbawione czasowo lub na stałe swego środowiska rodzinnego lub gdy ze względu na swoje dobro nie może pozostawać w tym środowisku, będzie miało prawo do specjalnej ochrony i pomocy ze strony państwa. Natomiast państwo zgodnie ze swym prawem wewnętrznym zapewnia takiemu dziecku opiekę zastępczą. Przy wyborze odpowiednich rozwiązań należy w sposób właściwy uwzględnić wskazania w zachowaniu ciągłości w wychowaniu dziecka oraz jego tożsamości etnicznej, religijnej, kulturowej i językowej. Przepisy te podkreślają rangę i znaczenie praw dziecka, w tym prawo do pieczy zastępczej.

Ustawodawca kładzie nacisk na utrzymanie dzieci w ich naturalnym środowisku, a więc w rodzinie dziecka, zakładając przede wszystkim wzmocnienie działań profilaktycznych i doskonalenie metod pracy z rodziną na rzecz pozostawienia w niej dziecka lub powrotu. Doskonalenie i rozwój współpracy pomiędzy przedstawicielami instytucji (m.in. szkoły, Policji, służby zdrowia, pomocy społecznej, sądów), które mają kontakt z dzieckiem i jego rodziną, w celu wspomagania rodziny w działaniach na rzecz poprawy jej sytuacji. Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej wprowadza wiele nowych rozwiązań dotyczących organizacji, tworzenia i zasad finansowania pieczy zastępczej.

Ważne

Pieczka zastępcza może być sprawowana w formach rodzinnych, którym WspRodzU przyznaje zdecydowany prymat, oraz w formach instytucjonalnych – placówkach opiekuńczo-wychowawczych, regionalnych placówkach opiekuńczo-terapeutycznych, interwencyjnych ośrodkach preadopcyjnych. Określa także zasady związane z organizacją i funkcjonowaniem pieczy zastępczej nad dzieckiem. Jest to przede wszystkim zasada dobra dziecka i poszanowania jego podmiotowości, a także zasada nierozdzielania rodzeństwa oraz tymczasowości pieczy zastępczej (do czasu unormowania jego sytuacji życiowej i prawnej).

W sposób szczegółowy WspRodzU reguluje sprawy z zakresu świadczeń, jakie wiążą się ze sprawowaniem pieczy zastępczej i wzajemnych rozliczeń pomiędzy poszczególnymi organami administracji publicznej. Jeden dział poświęcono również postępowaniu adopcyjnemu, w którym to szczegółowo uregulowano m.in. zadania ośrodków adopcyjnych.

Art. 2. [System pieczy]

1. Wspieranie rodziny przeżywającej trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych to zespół planowych działań mających na celu przywrócenie rodzinie zdolności do wypełniania tych funkcji.

2. System pieczy zastępczej to zespół osób, instytucji i działań mających na celu zapewnienie czasowej opieki i wychowania dzieciom w przypadkach niemożności sprawowania opieki i wychowania przez rodziców.

3. Jednostkami organizacyjnymi wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej są jednostki organizacyjne jednostek samorządu terytorialnego wykonujące zadania w zakresie wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej, placówki wsparcia dziennego, organizatorzy rodzinnej pieczy zastępczej, placówki opiekuńczo-wychowawcze, regionalne placówki opiekuńczo-terapeutyczne, interwencyjne ośrodki preadopcyjne, ośrodki adopcyjne oraz podmioty, którym zlecono realizację zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej.

Powiązania z innymi przepisami:

- KRO,
- WykPrDzieciK,
- Konstytucja RP.

1. Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej wprowadziła rozwiązania systemowe, które poprzez intensywną profilaktykę i pracę z rodziną przyczyniają się do poprawy jakości pełnienia funkcji opiekuńczo-wychowawczych przez te rodziny i w konsekwencji przeciwdziałają umieszczaniu dzieci w pieczy zastępczej.

Obowiązująca od 1.1.2012 r. WspRodzU porządkuje i reguluje kwestie związane z pomocą dziecku i rodzinie przez państwo i samorządy. Nowy system ma za zadanie wzmocnić wsparcie dysfunkcyjnej rodziny biologicznej dziecka, przeżywającej trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych, a w konsekwencji w przyszłości ograniczyć liczbę dzieci umieszczanych w placówkach opiekuńczo-wychowawczych oraz rodzinach zastępczych. Pomoc dotyczyć ma również rodzin, które sprawują pieczę zastępczą nad dziećmi pozbawionymi opieki rodzicielskiej.

Ważne

Wspieranie rodziny przeżywającej trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych to zespół planowych działań mających na celu przywrócenie rodzinie zdolności do wypełniania tych funkcji. Obowiązek wspierania rodziny przeżywającej trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych oraz organizacji pieczy zastępczej, w zakresie ustalonym WspRodzU, spoczywa na JST oraz na organach administracji rządowej.

System pieczy zastępczej to zespół osób, instytucji i działań mających na celu zapewnienie czasowej opieki i wychowania dzieciom w przypadkach niemożności sprawowania opie-

ki i wychowania przez rodziców, a obowiązek wspierania rodziny przeżywającej trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych oraz organizacji pieczy zastępczej, w zakresie ustalonym WspRodzU, spoczywa na JST oraz na organach administracji rządowej.

2. System pieczy zastępczej, krótko mówiąc, to całokształt działań realizowanych przez różne osoby, jak również instytucje, których zadaniem jest wspieranie rodziny i systemu pieczy zastępczej. Takimi osobami mogą być asystenci, koordynatorzy, specjaliści, pracownicy socjalni i każdy, kto realizuje zadania wspierające.

W art. 2 ust. 3 WspRodzU zostały wymienione następujące **jednostki organizacyjne wspierania rodziny i systemu pieczy**:

- 1) jednostki organizacyjne JST wykonujące zadania w zakresie wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej;
- 2) placówki wsparcia dziennego;
- 3) organizatorzy rodzinnej pieczy zastępczej;
- 4) placówki opiekuńczo-wychowawcze;
- 5) regionalne placówki opiekuńczo-terapeutyczne;
- 6) interwencyjne ośrodki preadopcyjne;
- 7) ośrodki adopcyjne;
- 8) podmioty, którym zlecono realizację zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej.

Katalog ten – ze względu na użycie w pkt 8 sformułowania „(...) oraz podmioty, którym zlecono realizację zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej” – można potraktować jako otwarty i pozwalający uznać za jednostkę wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej każdy podmiot, który realizuje zadania z tego zakresu.

Art. 3. [Obowiązek wspierania rodziny]

1. Obowiązek wspierania rodziny przeżywającej trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych oraz organizacji pieczy zastępczej, w zakresie ustalonym ustawą, spoczywa na jednostkach samorządu terytorialnego oraz na organach administracji rządowej.

2. Obowiązek, o którym mowa w ust. 1, jednostki samorządu terytorialnego oraz organy administracji rządowej realizują w szczególności we współpracy ze środowiskiem lokalnym, sądami i ich organami pomocniczymi, Policją, instytucjami oświatowymi, podmiotami leczniczymi, a także kościołami i związkami wyznaniowymi oraz organizacjami społecznymi.

3. Zadania z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej są realizowane zgodnie z zasadą pomocniczości, zwłaszcza gdy przepisy ustawy przewidują możliwość zlecenia realizacji tych zadań przez organy jednostek samorządu terytorialnego.

Powiązania z innymi przepisami:

- art. 176–190a WspRodzU.

1. Zgodnie z art. 3 ust. 1 WspRodzU obowiązek wspierania rodziny przeżywającej trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych oraz organizacji pieczy zastępczej, w zakresie ustalonym ustawą, spoczywa na JST oraz na organach administracji rządowej. Obowiązek ten JST oraz organy administracji rządowej realizują w szczególności we współpracy ze środowiskiem lokalnym, sądami i ich organami pomocniczymi, Policją, instytucjami oświatowymi, podmiotami leczniczymi, a także kościołami i związkami wyznaniowymi oraz organizacjami społecznymi (art. 3 ust. 2 WspRodzU).

Ważne

Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej ma na celu ograniczenie opieki zastępczej nad dziećmi poprzez zapewnienie wsparcia rodzinom przeżywającym trudności. Dlatego, o ile nie będzie to podyktowane względami bezpieczeństwa, umieszczenie dziecka w pieczy zastępczej możliwe będzie po wyczerpaniu wszystkich sposobów wsparcia rodziny.

W art. 3 WspRodzU wskazuje, że obowiązek wspierania rodziny przeżywającej trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych oraz organizacji pieczy zastępczej należy do zadań JST oraz organów administracji rządowej. Rozwinięcie tego przepisu stanowią art. 176–190a WspRodzU, które szczegółowo regulują podział zadań pomiędzy poszczególnymi szczeblami samorządu terytorialnego i administracją rządową.

2. Zasada pomocniczości, zwana również zasadą subsydiarności, jest ideą znaną od bardzo dawna, natomiast jako zasada konstytuująca w systemach prawnych w Europie pojawiła się stosunkowo niedawno.

Ważne

Najprościej rzecz ujmując, zasada subsydiarności oznacza, że zadania powinny być realizowane przede wszystkim na jak najniższym poziomie organizacyjnym, a jednostki wyższego poziomu powinny wspierać jednostki niższe w realizacji ich zadań oraz przejmować wyłącznie te, które nie mogą być realizowane na niższych poziomach. Zasada ta odnosi się więc w równej mierze do obywateli (co ma zastosowanie m.in. w działaniach pomocy społecznej), jak i do wspólnot obywatelskich różnego szczebla.

Moc dyrektywna zasady subsydiarności okazuje się wątpliwa w tym sensie, iż przedmiotowa zasada nie pozwala na wskazanie miarodajnych przesłanek do określenia katalogu zadań, jakie mogą efektywnie wykonywać jednostki mniejsze. Stąd ustawodawca i orzecznictwo dysponują bardzo szeroką swobodą, momentami graniczącą z dowolnością, w zakresie zlecania zadań np. organizacjom pozarządowym.

Art. 4. [Prawa dziecka]

Stosując ustawę, należy mieć na względzie podmiotowość dziecka i rodziny oraz prawo dziecka do:

- 1) wychowania w rodzinie, a w razie konieczności wychowywania dziecka poza rodziną – do opieki i wychowania w rodzinnych formach pieczy zastępczej, jeśli jest to zgodne z dobrem dziecka;
- 2) powrotu do rodziny;
- 3) utrzymywania osobistych kontaktów z rodzicami, z wyjątkiem przypadków, w których sąd zakazał takich kontaktów;
- 4) stabilnego środowiska wychowawczego;
- 5) kształcenia, rozwoju uzdolnień, zainteresowań i przekonań oraz zabawy i wypoczynku;
- 6) pomocy w przygotowaniu do samodzielnego życia;
- 7) ochrony przed arbitralną lub bezprawną ingerencją w życie dziecka;
- 8) informacji i wyrażania opinii w sprawach, które go dotyczą, odpowiednio do jego wieku i stopnia dojrzałości;
- 9) ochrony przed poniżającym traktowaniem i karaniem;
- 10) poszanowania tożsamości religijnej i kulturowej;
- 11) dostępu do informacji dotyczących jego pochodzenia.

Powiązania z innymi przepisami:

- KRO,
- WykPrDzieciK,
- Konstytucja RP.

1. Każde dziecko, tak jak osoba dorosła, ma prawa osobiste. Bez względu na wiek, każdy obywatel polski i cudzoziemiec przebywający w Polsce mają prawo do poszanowania ich prawa do życia i prywatności, do rozwoju własnych zdolności i przekonań, do samodzielności, niezależności i wolności od dyskryminacji. Z osobami małoletnimi problem polega na tym, że wielokrotnie trudno jest egzekwować im przestrzeganie ich praw. Zazwyczaj korzystają z pomocy swoich rodziców, którzy powinni chronić dziecko i reagować na każde naruszenie jego podstawowych praw i wolności. Jeżeli z jakiegoś powodu rodzice dziecka nie reagują lub – co gorsza – sami naruszają prawa dziecka, podstawowym obowiązkiem państwa jest jego ochrona, nawet jeśli wiąże się to z ingerencją we władzę rodzicielską.

Konstytucja RP, zwłaszcza jej art. 72, zapewnia ochronę praw dzieci. Każdy ma prawo żądać od organów władzy publicznej ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją. Wynika stąd prawo dziecka do niezakłóconego rozwoju, do ochrony przed wszelkimi formami przemocy, do ochrony zdrowia fizycznego i psychicznego. W tym samym artykule Konstytucja RP zapewnia dzieciom pozbawionym opieki

rodzicielskiej prawo do opieki i pomocy władz publicznych. Przy czym, w toku ustalania praw dziecka, organy władzy publicznej oraz osoby odpowiedzialne za dziecko są zobowiązane do uwzględnienia, w miarę możliwości, zdania dziecka.

We wszystkich działaniach dotyczących dziecka, podejmowanych przez publiczne lub niepubliczne instytucje opieki społecznej, sądy, władzę administracyjną lub ciała ustawodawcze, sprawą nadrzędną jest najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka (art. 3 WykPrDzieciK).

Ważne

Prawa dziecka umieszczanego w opiece zastępczej nie różnią się od ogólnych praw dziecka określonych WykPrDzieciK, jednak prawa te określają szczegółowo przepisy KRO (oddział 2a, art. 112¹–112⁸) oraz WspRodzU.

2. W sytuacji, kiedy dziecko jest pozbawione opieki swoich rodziców albo nie są oni zdolni należycie z tej opieki się wywiązywać, obowiązkiem państwa jest uwzględniać podmiotowość dziecka oraz szanować jego prawo do:

- 1) wychowania w rodzinie, a w razie konieczności wychowywania dziecka poza rodziną – do opieki i wychowania w rodzinnych formach pieczy zastępczej, jeśli jest to zgodne z dobrem dziecka;
- 2) powrotu do rodziny naturalnej;
- 3) utrzymywania osobistych kontaktów z rodzicami i innymi osobami bliskimi, z wyjątkiem przypadków, w których sąd zakazał takich kontaktów;
- 4) stabilnego środowiska wychowawczego;
- 5) pomocy w przygotowaniu do samodzielnego życia;
- 6) ochrony przed arbitralną lub bezprawną ingerencją w życie dziecka;
- 7) informacji i wyrażania opinii w sprawach, które go dotyczą, odpowiednio do jego wieku i stopnia dojrzałości;
- 8) ochrony przed poniżającym traktowaniem i karaniem (art. 40 Konstytucji RP);
- 9) dostępu do informacji dotyczących jego pochodzenia.

Ad 1) Dziecko ma prawo w pierwszej kolejności do dorastania w środowisku rodzinnym. Umieszczenie dziecka w pieczy zastępczej powinno nastąpić po wyczerpaniu wszystkich form pomocy rodzicom dziecka, o których mowa przede wszystkim w przepisach o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, chyba że dobro dziecka wymaga zapewnienia mu niezwłocznie pieczy zastępczej. Sąd, decydując o zabranii dziecka z rodziny biologicznej, powinien w pierwszej kolejności starać się umieścić dziecko w rodzinie zastępczej.

Ad 2) Dziecko umieszcza się w pieczy zastępczej do czasu zaistnienia warunków umożliwiających jego powrót do rodziny albo umieszczenia go w rodzinie przysposabiającej. Państwo ma obowiązek podejmowania działań na rzecz powrotu dziecka z rodziny zastępczej do jego rodziny biologicznej. Z tym wiąże się obowiązek pracy z rodziną biologiczną i kontrolowania sytuacji dziecka (czy nie uległa ona poprawie umożliwiającej

jego powrót). Gdyby sytuacja rodziny biologicznej nie ulegała poprawie i nie widać byłoby perspektyw do jej poprawy, należy zapewnić dziecku stabilne środowisko rodzinne w postaci rodziny adopcyjnej.

Ad 3) Dziecko ma prawo do kontaktów osobistych oraz podtrzymywania jego więzi i pozytywnych relacji z rodziną biologiczną. Dlatego powinno się unikać sytuacji, kiedy dziecko jest w rodzinie zastępczej skonfliktowanej z rodziną biologiczną. Ważne jest, aby rodzina zastępcza znajdowała się w miarę blisko od rodziny biologicznej, tak aby kontakt był możliwy i dało się podtrzymywać pozytywne więzi między dzieckiem a jego rodziną biologiczną. W miarę możliwości sąd powinien umieścić dziecko w pieczy zastępczej na terenie powiatu miejsca zamieszkania dziecka. Rodzeństwo powinno być umieszczone w tej samej rodzinie zastępczej, rodzinnym domu dziecka, placówce opiekuńczo-wychowawczej lub regionalnej placówce opiekuńczo-terapeutycznej, chyba że byłoby to sprzeczne z dobrem dziecka.

Ad 4) Rodzina zastępcza oraz rodzinny dom dziecka powinny stwarzać dzieciom jak najlepsze warunki do ich rozwoju intelektualnego oraz emocjonalnego. W szczególności dziecko powinno być traktowane w sposób sprzyjający poczuciu godności i wartości osobowej (art. 30 Konstytucji RP), mieć zapewniony dostęp do przysługujących świadczeń zdrowotnych, kształcenia oraz wyrównywania braków rozwojowych i szkolnych. Rodzina zastępcza powinna również stworzyć warunki sprzyjające rozwojowi uzdolnień i zainteresowań dziecka, jak również zaspokajać jego potrzeby emocjonalne, bytowe, rozwojowe, społeczne oraz religijne (art. 48 i 53 Konstytucji RP).

Ad 5) Osobie opuszczającej, po osiągnięciu pełnoletności, rodzinę zastępczą, rodzinny dom dziecka, placówkę opiekuńczo-wychowawczą lub regionalną placówkę opiekuńczo-terapeutyczną, w przypadku gdy umieszczenie w pieczy zastępczej nastąpiło na podstawie orzeczenia sądu, przysługującej pomocy na kontynuowanie nauki, usamodzielnienie, zagospodarowanie oraz udziela się pomocy w uzyskaniu odpowiednich warunków mieszkaniowych i zatrudnienia (art. 140–153 WspRodzU).

Ad 6) Dziecko w rodzinie zastępczej powinno mieć zapewnioną ochronę przed arbitralną lub bezprawną ingerencją w swoje życie prywatne (art. 47 Konstytucji RP). Dziecko – jak każda osoba dorosła – ma prawo do prywatności. Jakakolwiek ingerencja w te sfery powinna zostać uzasadniona nadrzędnym interesem.

Ad 7) Dziecko ma prawo wypowiedzieć się w każdej sprawie go dotyczącej. Dziecko, które skończyło 13 lat, może wziąć udział w postępowaniu dotyczącym go bezpośrednio, np. adopcyjnym, a jego zdanie jest dla sądu wiążące. Sąd powinien też liczyć się z opinią młodszych dzieci, uwzględniając oczywiście ich stopień rozwoju oraz swobodę wyrażania opinii.

Ad 8) W Polsce zabronione jest stosowanie kar cielesnych. Ani opiekun, ani wychowawca dziecka nie mają prawa dyscyplinować dziecka, używając metod poniżających lub naruszających jego nietykalność cielesną. Osobom wykonującym władzę rodzicielską oraz sprawującym opiekę lub pieczę nad małoletnim zakazuje się stosowania kar cielesnych (art. 96¹ KRO). Dziecka nie można poniżać i wyśmiewać.

Ad 9) Dziecko powinno być informowane o swojej sytuacji oraz pochodzeniu w sposób dostosowany do jego wieku oraz niegodzący w jego poczucie wartości.

Dziecko nie jest własnością dorosłych. Jest słabsze od dorosłych, dlatego też musi posiadać dodatkową ochronę przed siłą dorosłych. Taką ochronę dają mu prawa dziecka zapisane w WykPrDzieciK. Ratyfikując WykPrDzieciK, Państwo i dorośli zobowiązali się do uznania dobra dziecka za najwyższy cel w traktowaniu człowieka – dziecka. Zobowiązali się również do przygotowania dziecka do dorosłego życia i ochrony dziecka przed wszelkiego rodzaju przemocą (niewolnictwem, handlem ludźmi, wykorzystywaniem seksualnym, pracą przymusową, udziałem w działaniach zbrojnych).

Art. 4a. [Obowiązek wysłuchania dziecka]

Podmioty realizujące zadania wynikające z niniejszej ustawy, w szczególności dokonując oceny sytuacji dziecka umieszczonego w pieczy zastępczej oraz kwalifikując dziecko do przysposobienia, są obowiązane do wysłuchania dziecka, jeżeli jego wiek i stopień dojrzałości na to pozwalają, oraz stosownie do okoliczności uwzględniają jego zdanie.

Powiązania z innymi przepisami:

- KRO,
- WykPrDzieciK,
- § 154 RegSądR.

1. Dnia 25.7.2014 r. nastąpiła zmiana w treści WspRodzU. W dziale „Przepisy ogólne” wprowadzono przepis nakładający na podmioty realizujące zadania wynikające z WspRodzU obowiązek wysłuchania dziecka, jeżeli jego wiek i stopień dojrzałości na to pozwala, i uwzględnienia jego zdania, stosownie do okoliczności. Ustawodawca uznał bowiem, że w sytuacji umieszczenia dziecka w pieczy zastępczej oraz w razie decydowania o przysposobieniu dziecka podmioty wykonujące zadania publiczne powinny postępować analogicznie jak chociażby sąd w ramach prowadzonych postępowań, w których decyduje się o losie dziecka.

Ważne

Dziecko powinno mieć zapewniony podmiotowy udział w procedurach i decyzjach poprzez możliwość wypowiedzania się w każdym postępowaniu sądowym i administracyjnym, dotyczącym dziecka, bezpośrednio lub za pośrednictwem przedstawiciela lub odpowiedniego organu, zgodnie z zasadami proceduralnymi prawa wewnętrznego (art. 12 ust. 2 WykPrDzieciK).

2. Przy omawianiu aspektów prawnych związanych z sytuacją dziecka w postępowaniu sądowym niezwykle istotne są zagadnienia dotyczące dziecka jako ofiary, świadka, sprawcy przemocy. Dotyczą one tak istotnych problemów jak: prawa procesowe, wiek odpowiedzialności karnej, podmiotowość w procedurach sądowych, czy warunki szczególnej ochrony dziecka w postępowaniu sądowym.

Drugie zagadnienie to osobisty udział małoletniego w sprawach jego dotyczących. Znamienne w tym zakresie są zmiany, wprowadzone w Polsce po ratyfikacji WykPrDzieciK. Odnosi się to w szczególności do przepisów dotyczących przysposobienia. Między innymi w KRO wprowadzono przepis nakładający na sąd obowiązek wysłuchania dziecka, które nie ukończyło 13 lat, jeżeli może pojąć ono znaczenie przysposobienia – dziecko 13-letnie wysłuchiwanie jest obligatoryjnie (art. 118 § 2 KRO). W świetle obecnego przepisu o zgodę lub opinię mogą być pytane dzieci młodsze, np. 5-letnie. Dziecko może także wypowiedzieć się w sprawie zmiany nazwiska i imienia. Istotna jest zmiana dotycząca prawa dziecka do wiedzy o swoim pochodzeniu.

Sprawy z zakresu prawa rodzinnego i opiekuńczego w wielu przypadkach bezpośrednio dotyczą osoby dziecka. Pozbawienie lub ograniczenie władzy rodzicielskiej, adopcja dziecka, zakazanie rodzicowi kontaktów z nim – to tylko kilka przykładów spraw, które mają doniosłe znaczenie dla interesów dziecka, mogą wiązać się dla niego ze zmianą dotychczasowego środowiska, sposobu kontaktów z rodzicem, a co za tym idzie, z dużym obciążeniem emocjonalnym. Nie można traktować dziecka jako „przedmiot” takich postępowań sądowych, podczas których nie mogłoby ono nawet wyrazić swojego zdania co do rozstrzygnięcia, które przecież wpłynie na jego los, w myśl powiedzenia, iż dzieci i ryby głosu nie mają.

3. Z dniem 1.1.2016 r. weszło w życie nowe RegSądR. Ministerstwo Sprawiedliwości w RegSądR poprawiło wewnętrzną organizację funkcjonowania sądów powszechnych, a także porządek czynności podejmowanych w sądach i porządek urzędowania organów.

Na szczególną uwagę zasługuje zawarte w § 154 RegSądR unormowanie dotyczące czynności wysłuchania małoletniego w postępowaniu cywilnym. Wskazany przepis stanowi, że wysłuchanie małoletniego przeprowadza się (o ile jest to możliwe) w przeznaczonym i przystosowanym do tego celu pomieszczeniu. Jeśli takiego pomieszczenia nie ma w siedzibie sądu, można przeprowadzić wysłuchanie także w spełniającym te warunki pomieszczeniu znajdującym się poza budynkiem sądu, w szczególności współpracując w tym zakresie z organizacjami pozarządowymi zajmującymi się ochroną praw dzieci. Przepis ten nakłada na sąd obowiązek dbałości, aby wysłuchanie dziecka odbywało się w miejscu odpowiednim i do tego przeznaczonym. Miejsce to powinno zapewniać dziecku komfort, poczucie bezpieczeństwa, swobodę wypowiedzi oraz sprzyjać jego koncentracji. Zasadne jest wykorzystanie w tym celu przyjaznych pokoi przesłuchań dzieci, w szczególności pomieszczeń posiadających certyfikat Ministerstwa Sprawiedliwości oraz Fundacji Dzieci Niczyje. Dotychczas w niektórych sądach panowała praktyka przeprowadzania czynności wysłuchania w miejscach do tego niedostosowanych, a nawet – mimo zakazu prawnego – także na sali rozpraw.

W § 154 ust. 2 RegSądR wprowadzono obowiązek sporządzenia z czynności wysłuchania małoletniego jedynie notatki urzędowej. Zasadne jest, aby notatka zawierała: datę i godzinę przeprowadzenia czynności, warunki wysłuchania, wnioski z rozmowy, które nie odnoszą się do szczegółów wypowiedzi dziecka. Sporządzenie notatki urzędowej z czynności wysłuchania jest niezwykle ważne z uwagi na poszanowanie dobra dziecka i nie angażowania go w konflikt rodzicielski. Tym samym zdecydowano, że z czynności wysłuchania dziecka nie sporządza się protokołu ani zapisu obrazu i dźwięku.

Wprowadzone rozwiązania należy ocenić jako bardzo pozytywne. Wpływają one na ujednoczenie praktyk odnoszących się do miejsca przeprowadzania i sposobu utrwalania czynności wysłuchania małoletniego. Ponadto, sprzyjają realizacji prawa dziecka do bycia wysłuchanym w sprawach jego dotyczących i jednocześnie chronią dobro dziecka.

4. Zarówno WykPrDzieciK, jak i Konstytucja RP zapewniają małoletniemu prawo do bycia wysłuchanym w sprawach, które dotyczą jego osoby. Pierwszy akt prawny, rangi międzynarodowej, stanowi, że państwa-strony, czyli również Rzeczpospolita Polska, powinny zapewnić dziecku, które jest zdolne do kształtowania własnych poglądów, prawo do swobodnego ich wyrażania we wszystkich sprawach dotyczących dziecka, przyjmując je z należytą uwagą, stosownie do wieku i dojrzałości dziecka. Natomiast Konstytucja RP zobowiązuje organy władzy publicznej oraz osoby odpowiedzialne za dziecko, w toku ustalania praw dziecka, do wysłuchania dziecka i w miarę możliwości uwzględnienia jego zdania.

Ważne

Rozwinięcie generalnych zasad prawa dziecka do bycia wysłuchanym ma miejsce w konkretnych przepisach procedury cywilnej – sąd w sprawach dotyczących osoby małoletniego dziecka wysłuchuje je, jeżeli jego rozwój umysłowy, stan zdrowia i stopień dojrzałości na to pozwalają. Takie wysłuchanie odbywa się jednak poza salą posiedzeń sądowych. Ponadto, sąd, stosownie do okoliczności, rozwoju umysłowego, stanu zdrowia i stopnia dojrzałości dziecka, uwzględnia zdanie dziecka i rozsądne życzenia.

Jak już wskazano, sąd, rozpatrując sprawę, które dotyczą interesów dziecka, oraz podejmując decyzję co do jego wysłuchania, musi zważać przede wszystkim na to, aby wskutek takiej czynności nie ucierpiało dobro dziecka. Oceniając przesłankę dobra dziecka, należy mieć na uwadze zawsze charakter danej sprawy i wszystkie okoliczności jej towarzyszące.

Przykład

Kiedy sąd rozpatruje np. sprawę dotyczącą ustalenia kontaktów rodzica z dzieckiem, wzięte muszą być pod uwagę takie okoliczności jak relacje na linii rodzic – dziecko, czy dziecko nie padło ofiarą przemocy fizycznej lub psychicznej ze strony rodzica, jakimi uczuciami dziecko darzy rodzica, czy jest z nim żyte i związane emocjonalnie.

Sąd, decydując w kwestii wysłuchania małoletniego, musi kierować się jeszcze trzema kryteriami: **rozwojem umysłowym, stanem zdrowia i stopniem dojrzałości dziecka**. Sąd powinien „w miarę możliwości” uwzględnić zdanie dziecka i rozsądne **życzenia**, jeżeli dziecko spełnia przywołane kryteria. Jeśli więc dziecko rozsądnie i zrozumiale wyrazi swoje zdanie lub życzenie w kwestii dotyczącej jego osoby lub majątku, to sąd wówczas powinien rozstrzygnąć w sposób, który będzie je respektował w możliwie jak najszerszym zakresie, bacząc oczywiście na to, aby dobro dziecko nie ucierpiało.

Orzecznictwo

Kierując się celowością, przy uwzględnieniu stopnia dojrzałości małoletniego oraz charakteru sprawy opiekuńczej, właściwy sąd powinien zapoznać się ze stanowiskiem tego małoletniego, mając na względzie jego dobro (post. SN z 15.12.1998 r., I CKN 1122/98, Legalis).

Art. 5. [Stosowanie]

1. Ustawę stosuje się do:

- 1) osób posiadających obywatelstwo polskie, mających miejsce zamieszkania na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej;
- 2) mających miejsce zamieszkania na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej obywateli państw członkowskich Unii Europejskiej, państw członkowskich Europejskiego Porozumienia o Wolnym Handlu (EFTA) – stron umowy o Europejskim Obszarze Gospodarczym lub Konfederacji Szwajcarskiej oraz członków ich rodzin w rozumieniu art. 2 pkt 4 ustawy z dnia 14 lipca 2006 r. o wjeździe na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, pobycie oraz wyjeździe z tego terytorium obywateli państw członkowskich Unii Europejskiej i członków ich rodzin (Dz.U. z 2014 r. poz. 1525 oraz z 2015 r. poz. 1274), posiadających prawo pobytu lub prawo stałego pobytu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej;
- 3) cudzoziemców mających miejsce zamieszkania w Rzeczypospolitej Polskiej na podstawie:
 - a) zezwolenia na pobyt rezydenta długoterminowego Unii Europejskiej,
 - b) uzyskania w Rzeczypospolitej Polskiej statusu uchodźcy lub ochrony uzupełniającej;
- 4) cudzoziemców mających miejsce zamieszkania i przebywających na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej na podstawie:
 - a) zezwolenia na pobyt stały,
 - b) zezwolenia na pobyt czasowy udzielonego w związku z okolicznością, o której mowa w art. 186 ust. 1 pkt 3 ustawy z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach (Dz.U. poz. 1650, z późn. zm.).

2. Osoba, o której mowa w ust. 1 pkt 1–3, nie traci uprawnień określonych w dziale IV w przypadku podjęcia nauki poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej.

3. Przepisy działu III stosuje się także do małoletniego cudzoziemca niewymienionego w ust. 1 pkt 2–4, przebywającego na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

Powiązania z innymi przepisami:

- art. 25–28 KC,
- CudzU.

1. Ustawodawca w art. 5 WspRodzU ustalił zakres podmiotowy, do którego stosujemy przepisy WspRodzU. Jedną z przesłanek jest miejsce zamieszkania. Przepisami WspRodzU nie będą objęte osoby, które nie mają miejsca zamieszkania na terytorium RP.

Miejsce zamieszkania – wydawać by się mogło kwestia błaha i oczywista – wiąże ze sobą szereg konsekwencji natury prawnej.

Ważne

Zgodnie z art. 25 KC miejscem zamieszkania osoby fizycznej jest miejscowość, w której osoba przebywa z zamiarem stałego pobytu. Co ważne, zgodnie z art. 28 KC można mieć tylko jedno miejsce zamieszkania. Nieco inne zasady przepisy określają dla dzieci oraz osób pozostających pod opieką.

Trzeba zwrócić uwagę, że w świetle prawa cywilnego miejscem zamieszkania danej osoby nie musi być konkretny dom, mieszkanie mające swój indywidualny adres i stanowiące wyodrębnioną nieruchomość, ale może to być określona miejscowość – pod dwoma jednak warunkami, tj. osoba w tej miejscowości faktycznie przebywa oraz osoba ma w tej miejscowości zamiar stałego pobytu.

Chociaż definicja pobytu stałego może się wydać zbieżna z definicją miejsca zamieszkania w rozumieniu KC, trzeba wiedzieć, że zameldowanie w żadnym razie nie przesądza o miejscu zamieszkania. Co najwyżej uprawdopodobnia, że w miejscowości, w której osoba fizyczna jest zameldowana, ma ona także miejsce zamieszkania. Zgodnie z art. 28 ust. 4 EwidLU zameldowanie w lokalu służy wyłącznie celom ewidencyjnym i ma na celu potwierdzenie faktu pobytu w tym lokalu. Nie ma zatem charakteru prawnie kształtującego, a jedynie ściśle administracyjny odzwierciedlający, że ktoś dany obiekt zajmuje.

Ważne

Miejscem zamieszkania dziecka pozostającego pod władzą rodzicielską jest miejsce zamieszkania rodziców albo tego z rodziców, któremu wyłącznie przysługuje władza rodzicielska lub któremu zostało powierzony wykonywanie władzy. Jeżeli władza rodzicielska przysługuje na równi obojgu rodzicom mającym osobne miejsce zamieszkania, miejsce zamieszkania dziecka jest u tego z rodziców, u którego dziecko stale przebywa. Jeżeli dziecko nie przebywa stale u żadnego z rodziców, jego miejsce zamieszkania określa sąd opiekuńczy (art. 26 § 2 KC).

2. Dziecko urodzone lub znalezione w Polsce nabywa obywatelstwo polskie, gdy oboje rodzice są nieznani bądź nieokreślone jest ich obywatelstwo lub nie mają żadnego obywatelstwa. Dziecko rodziców, z których jedno jest obywatelem polskim, drugie zaś obywatelem innego państwa, nabywa przez urodzenie obywatelstwo polskie. Jednak rodzice w oświadczeniu złożonym zgodnie przed właściwym organem w ciągu 3 miesięcy od dnia urodzenia się dziecka mogą wybrać dla niego obywatelstwo państwa obcego, którego obywatelem jest jedno z rodziców, jeżeli według prawa tego państwa dziecko nabywa jego obywatelstwo. W braku porozumienia między rodzicami każde z nich może zwrócić się w ciągu 3 miesięcy od dnia urodzenia się dziecka o rozstrzygnięcie do sądu. Dziecko, które nabyło obywatelstwo obce zgodnie z powyższymi zasadami, nabywa obywatelstwo polskie, jeżeli po ukończeniu 16 lat, a przed upływem 6 miesięcy od dnia osiągnięcia pełnoletności złoży odpowiednie oświadczenie przed właściwym organem i organ ten wyda decyzję o przyjęciu oświadczenia. Zmiany w ustaleniu osoby albo obywatelstwa jednego lub obojga rodziców podlegają uwzględnieniu przy określeniu obywatelstwa dziecka, jeżeli nastąpiły przed upływem roku od dnia urodzenia się dziecka.

Zmiany w ustaleniu osoby ojca, wynikające z orzeczenia sądu wydanego na skutek powództwa o zaprzeczenie ojcostwa lub o unieważnienie uznania, podlegają uwzględnieniu przy określeniu obywatelstwa dziecka, chyba że osiągnęło ono już pełnoletność. Jeżeli dziecko ukończyło 16 lat, zmiana obywatelstwa może nastąpić jedynie za jego zgodą. Cudzoziemcowi można, na jego wniosek, nadać obywatelstwo polskie, jeżeli zamieszkuje na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej co najmniej 5 lat na podstawie zezwolenia na osiedlenie się, zezwolenia na pobyt rezydenta długoterminowego Wspólnot Europejskich lub ma prawo stałego pobytu. W przypadkach szczególnie uzasadnionych można cudzoziemcowi nadać na jego wniosek obywatelstwo polskie, chociażby nie odpowiadał on tym warunkom. Nadanie obywatelstwa polskiego obojgu rodzicom rozciąga się na dzieci pozostające pod ich władzą rodzicielską.

Ważne

Nadanie obywatelstwa polskiego tylko jednemu z rodziców rozciąga się na dzieci, jeżeli:

- 1) pozostają wyłącznie pod jego władzą rodzicielską albo
- 2) drugie z rodziców jest obywatelem polskim lub
- 3) drugie z rodziców wyraziło zgodę przed właściwym organem na nabycie przez dziecko obywatelstwa polskiego.

Dzieciom pozostającym pod opieką obywatelstwo polskie może być nadane jedynie za zgodą opiekuna wyrażoną w odpowiednim oświadczeniu złożonym przed właściwym organem po uprzednim zadośćuczynieniu wymogom właściwego prawa obcego. Nadanie lub rozciągnięcie nadania obywatelstwa polskiego na dzieci, które ukończyły 16 lat, następuje jedynie za ich zgodą. Może być uznana za obywatela polskiego osoba o nieokreślonym obywatelstwie lub niemająca żadnego obywatelstwa, jeżeli zamieszkuje w Polsce na podstawie zezwolenia na osiedlenie się lub zezwolenia na pobyt rezydenta długoterminowego Wspólnot Europejskich co najmniej 5 lat. Uznanie za obywatela polskiego następuje na wniosek osoby zainteresowanej. Uznanie za obywatela polskiego